

Stok Değerleme Yöntemleri - 2 -

Ali İhsan ATEŞ
Vergi Denetmen Yardımcısı

III. DEĞERLEME YÖNTEMİNİN SEÇİLMESİNDE GÖZÖNÜNDE TUTULACAK İLKELER

Stokların değerlendirilmesinde hangi yöntemin, ölçünün kullanılmasının gerektiği belirlenirken aşağıdaki esaslar göz önünde tutulabilir.

Seçilen değerlendirme ölçüsü;

i-Hesap dönemi kârının gerçeğe en yakın olarak saptanmasına olanak vermelidir.

ii-İşletmenin hesap dönemi sonundaki mali durumunun gerçeğe en yakın şekilde belirlenmesine yardımcı olmalıdır. Bilindiği gibi, hesap dönemi sonundaki mal mevcudu (stoklar) dönen varlıklar arasında yer almaktadır. Stokların değerinin olduğundan daha düşük veya yüksek gösterilmesi, işletme sermayesi, öz sermaye, stokların devir hızı ve borç ödeme gücü hakkında yanıltıcı yorumlara yol açar.

iii-Gelecek hesap dönemlerinin karlarının gerçeğe yakın bir şekilde tahmini için faydalı bir araç oluşturmalıdır. Hesap dönemi sonundaki mal mevcudu, gelecek hesap dönemine devredilmekte ve gelecek hesap dönemi için potansiyel bir gider oluşturmaktadır. Gelecek hesap dönemine devredilen stokların değerinin düşük veya yüksek gösterilmesi o hesap döneminin kârını da etkilemektedir.

iv-Firmanın yönetiminden sorumlu olanlara, işletmenin gelecekteki faaliyetinin planlanması için gerekli, faydalı bilgiler sağlamalıdır. Stokların devir hızı (dönüşüm çabukluğu) stok kalemlerinde farklı karlılık oranları ve benzeri bilgiler, geçmiş dönem sonuçlarının değerlendirilmesi ve geleceğe ilişkin planlar hazırlanması için zorunlu ve yararlıdır.

v-Stokların daha etkin bir şekilde kullanılmasına katkıda bulunmalıdır.

vi-Nesnel (objektif) olmalı, hesap dönemi neticelerini yapay bir şekilde etkilemek hesap dönemi karını olduğundan daha yüksek veya düşük göstermek hedefini güden işlemlere olanak vermemelidir.

vii-Uygulanması basit ve kolay olmalı, stokların değerlendirilmesi için harcanacak zaman ve değerlendirme sırasında karşılaşılabilecek zorluklar, sağlanacak faydalara kıyasla ağır basmamalıdır.

viii-Uygulanan envanter yönteminin sürekli veya aralıklı olmasını dikkate almalıdır.

Hiçbir değerlendirme yöntemi, bu sayılan kriterlere tam olarak uyamaz, bu gayelerin hepsini birden sağlayamaz. Bir işletme için uygun değerlendirme yöntemi, işletmenin niteliğine, stokların özelliklerine, maliyet bedeli ile satış fiyatı arasındaki ilişkilere, ekonomik hayattaki şartlara ve değerlendirmeyi yapacak personelin bilgi ve becerisine bağlıdır. Diğer bir ifade ile bir işletme, stokların değerlendirilmesinde kullanılacak yöntemi seçerken, yukarıda sayılan etmenleri (stokların özelliği, ekonomik hayattaki gelişmeler, uygulayacak personelin becerisini vb.) göz önünde tutmalıdır.

IV-STOKLARIN DEĞERLEMESİ VE DEĞERLEME YÖNTEMLERİNE İLİŞKİN HÜKÜMLER

1-Türk Ticaret Kanununa Göre Stokların Değerlendirilmesi

Gerçek kişi tacirlerle, tüzel kişi tacirlerden kollektif ve komandit şirketlerde "teşebbüs sahibi sayılan ortaklar" ın sınırsız sorumlulukları nedeniyle, bu işletmelerde yürütülen stok değerlendirme işlemlerinde temel alınacak değerlendirme yöntemi sosyal sorumluluk ilkesine paralel olarak seçilecektir. Bu seçimde "bütün aktif değerler, en çok bilanço gününde işletme için haiz oldukları değer üzerinden kaydolunur."(TTK 75/2) ilkesi kişinin sorumluluğu ile bağlı olarak uygulayıcının subjektif değer yargısına göre etken olacaktır.

Kuşkusuz bu genel ilke, yalnız "borsada kote edilmemiş emtia" için söz konusudur ve sorumlu kişi teoride kabul edilen herhangi bir değerlendirme yönteminin ortaya koyduğu değer ölçüğü ile stoklarını değerlendirebilecektir. Bor-

saya kote edilen emtianın değ erlemesi borsa rayicine göre yapılacaktır.

TTK'nun burada benimsediđi prensip d    k değ erleme prensibidir.

Sorumlulukları sınırlı olan tüzel kişi tacirlerden Limited ve özellikle Anonim  irketlerin stoklarının değ erlemesi ile ilgili kısıtlayıcı hükümler getirilmiştir. Bahis konusu TTK 461.maddesi hükmüne göre; "Hammaddeler, işlenmiş ve yarı işlenmiş eşya, emtia ve satılık diğer mallar en fazla maliyet değ erleri üzerinden bilançoya geçirilebilir. Bununla beraber bu malların maliyet değ eri bilançonun tanzimi zamanında cari fiyattan fazla ise bunlar bilançoya en fazla cari değ er üzerinden geçirilebilir."

Bahis konusu madde hükmünden anlaşıldığı üzere, TTK sermaye  irketlerinde, stokların değ erinin maliyet değ eri veya piyasa değ erinden d    k olanı ile değ erleme yöntemine göre tespit edileceğini öngörmüştür.

2-Sermaye Piyasası Mevzuatına Göre Stokların Değ erlemesi

Stoklar, elde etme maliyeti ve net gerçekleşebilir değ erin d    k olanı ile değ erlenir. Stokların elde etme maliyeti yerine net gerçekleşebilir değ er ile değ erlenmesi için, net gerçekleşebilir değ erin elde etme maliyetine göre % 10 veya daha fazla bir değ er d    kl ğ  göstermesi ve bu değ er d    kl ğ n n yakın bir tarihte ortadan kalkacağına dair objektif ve makul bir gerekçenin varolmaması gerekir. Net gerçekleşebilir değ er ikame bedeli-yenileme maliyetine göre hesaplanmakta olup, "piyasa değ eri" ifadesine karşılık gelmektedir.

Stok maliyetinin hesaplanmasında " lk Giren- lk çıkar", "Son Giren- lk çıkar", "Ağırlıklı Ortalama Maliyet" veya "Hareketli Ortalama Maliyet" yöntemlerinden birinin uygulanması şarttır. Stoklarda t rl r itibariyle aynı değ erleme yönteminin esas alınması zorunludur. Ancak kısmen özel siparişlerin olması veya ba lı başına maliyetlerin saptanması için gerekli kalemlerin bulunması halinde bunlara özgü olarak " zel Sipariş Maliyeti" yöntemi uygulanabilir.

3-Uluslararası Muhasebe Standartlarına (IAS) Göre Stokların Değ erlenmesi

Kurulduđu 1973 yılından günümüze kadar 40 Standart yayınlayan Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi'nin 2 seri nolu standardı stokların muhasebele tirilmesini düzenlemektedir.

Standartta, "Stoklar, satış fiyatından satış giderleri ve tamamlama ma-

liyetlerinin tenzil edilmesinden sonra bulunacak net gerçekleşebilir değer (Net Realizable Value) yada üretimde kullanılacak ilk madde ve malzemenin elde etme maliyetinden (Tarihi Maliyet) hangisi daha düşükse bu bedelle değerlendirilmelidir" ifadesi yer almaktadır.

Muhasebe sistemimizde "Cari Piyasa Değeri" anlam olarak "Net Gerçekleşebilir değeri"; "maliyet bedeli" ise "Tarihi maliyet" kavramını karşılamaktadır. Stok değerlendirme ölçüleri bakımından iki sistem arasındaki fark, VUK'nun 274.maddesine göre emsal bedeli ölçüsünün tatbik edilebilmesi; değerlemeye tabi tutulacak emtianın maliyet bedeline nazaran değerlendirme günündeki satış bedelleri %10 ve daha fazla düşüklük gösterdiği hallerde mümkün iken UMS'nda herhangi bir oran belirtilmemiş net gerçekleşebilir değer ile tarihi maliyetlerden düşük olanının değerlendirme ölçüsü olarak alınacağı hükme bağlanmıştır.

Standarttaki ölçüler SPK mevzuatı seri XI-1 Nolu tebliğin 19.maddesinde yer alan ölçülerle büyük oranda paralellik arz etmektedir.

2 seri nolu Uluslararası Muhasebe Standardı'nda yer verilen değerlendirme yöntemleri aşağıda sıralandığı gibidir.

FİFO first in, first out:

İlk giren, ilk çıkar

Weighted average cost:

Ağırlıklı ortalama maliyet

LİFO last in,first out:

Son giren, ilk çıkar

Base stock:

Temel Stok

Specific identification:

Belirli mamüllerin izlenmesi

NİFO Next in, first out:

Gelecek olan, ilk çıkar

Latest purchase price:

En son alış fiyatı

Yukarıda belirtilen stok değerlendirme yöntemlerinden ilk giren ilk çıkar, ağırlıklı ortalama maliyet, son giren ilk çıkar, temel stok ve belirli mamüllerin izlenmesi yöntemlerinde işletmeler tarafından herhangi bir zamanda katlanılan

maliyetler kullanılır. Gelecek olan ilk çıkar ve en son alış fiyatı yöntemlerinde ise henüz katlanılmamış maliyetler kullanılır ve bu nedenle tarihi maliyet esasına uygun değildirler. Zira tarihi maliyet; stokların satın alma maliyeti, üretim (mamüle dönüştürme) maliyeti ve varsa diğer genel giderlerden stoklara isabet eden maliyet unsurlarından stoklarla ilişkilendirilebilen maliyetlerden oluşur.

4-Vergi Usul Kanununa Göre Stokların Değerlemesi

Satın alınan veya imal edilen emtianın maliyet bedeli ile değerleneceği Vergi Usul Kanunu' nun 274. ve 275.maddelerinde hükme bağlanmış, maliyet bedeli dışında kullanılacak değerleme ölçülerinin ise özel durumlar için uygulanacağı belirtilmiştir. Bunlar, 274.maddenin ikinci fıkrası uyarınca; değerleme gününde piyasa değeri maliyet bedelinin altında olan mallar ile aynı kanunun 278.maddesi uyarınca kıymeti düşen mallardır.

4008 sayılı kanun ile Vergi Usul Kanununun 274.maddesinde yapılan değişiklikle mükelleflerin satın aldıkları veya imal ettikleri emtianın maliyet bedelini ,son giren-ilk çıkar (LİFO) yöntemini uygulamak suretiyle de tespit edebilecekleri ve bu yöntemi seçenlerin en az beş yıl süre ile bu yöntemden vazgeçemeyecekleri hükme bağlanmıştır.

4008 sayılı kanun ile Vergi Usul Kanunu' nun 274.maddesinde değişiklik yapılmadan önceki dönemde, satın alınan ve imal edilen emtianın değerlendirilmesinde kullanılacak maliyet bedelinin hangi yöntemle belirlenmesi gerektiği konusunda uygulamada farklı görüşler ortaya çıkmış, Vergi Usul Kanunu'nda stokların maliyet bedeli ile değerleneceği hükme bağlandığına göre, maliyet bedelini esas alan her yöntemin (gerçek maliyet, itibari maliyet, ortalama maliyet) uygulanabileceğini savunan görüşlerin karşısında; stokların maliyet bedeli ile değerlendirilmesinde gerçek maliyetin (fiili, has maliyet) esas alınması gerektiği bu tespit edilemiyorsa ortalama maliyet ile değerlendirme yapılması gerektiği ileri sürülmüştür.

Vergi İdaresi yayınlamış olduğu 176 sıra nolu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği'nde temel maliyet belirleme yönteminin fiili maliyet yöntemi olduğunu açıkça belirtmiştir.

Sonuçta, yargı kararları ile desteklenen "stokların değerlendirilmesinde fiili durum esastır, stokların maliyet bedeli de fiilen stokta hangi mal mevcut ise o malın kendi maliyeti esas alınarak tespit edilmelidir; eğer dönem sonu stokların hangi partiden kaldığı tespit edilemiyorsa ortalama maliyet esas

alınmalıdır" görüşü uygulamaya hakim olmuştur.

4008 sayılı kanunla Vergi Usul Kanunu'nun 274.maddesinde yapılan değişiklikte uygulamaya hakim olan bu görüşü teyid eder niteliktedir. Çünkü belirtilen yasal değişikliktan önceki dönemde emtia stoklarının değerlendirilmesinde gerçek (fiili) maliyet ve ortalama maliyetin yanı sıra itibari maliyetleri de (ilk giren-ilk çıkar=FİFO veya Son Giren-ilk çıkar=LİFO) esas alınabilseydi bu değişikliğe gerek kalmazdı ve yapılan yasal değişiklikte son giren-ilk çıkar (LİFO) açık olarak belirtilmezdi. Yani emtia stoklarının değerlendirilmesinde LİFO yönteminin uygulanması ancak bu değişikliktan sonra olanaklı hale gelmiştir.

Ancak, diğer yöntemlerin uygulanması özel herhangi bir sonuç doğurmazken, LİFO yöntemi Gelir Vergisi Kanunu'nun 41.maddesine eklenen 8.bent ve Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 15.maddesine eklenen 13.bent ile özel bir sonuca bağlanmıştır. Buna göre, bu yöntemi uygulayanlar işletmede kullandıkları yabancı kaynaklara ilişkin, faiz, komisyon, vade farkı, kar payı, kur farkı ve benzeri adlar altında yaptıkları finansman giderlerine (yatırım maliyetine eklenenler hariç) indirim oranının uygulanması suretiyle bulunacak kısmın %25 ini vergi açısından gider yazamayacaklardır.

(İndirim oranı,VUK hükümlerine göre o yıl için tespit edilmiş yeniden değerlendirme oranının, ilgili kuruluşlardan alınan bilgiye göre Maliye Bakanlığınca o yıl için hesaplanan ortalama ticari kredi faiz oranına bölünmesi yolu ile bulunur.)

Diğer taraftan, değerlendirme esnasında bazı malların LİFO yöntemine göre bazılarının da diğer yöntemlere göre değerlendirilip değerlendirilemeyeceği konusunda kanunda açık bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak birden fazla yöntem kullanılması kâr veya matrah ayarlaması, bir başka ifade ile kanuna karşı hile anlamına geleceği gerekçesi ile vergi incelemelerinde eleştiri konusu edilmesi beklenir. Bununla birlikte 54 seri nolu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği'nde dönem sonu stoklarının değerlemesinde son giren ilk çıkar yönteminin uygulanması ile yeniden değerlendirme yapılması müesseseleri kastedilerek "Her iki müesseseden de hiçbir şekilde yararlanmayan mükellefler" şeklindeki ifade nedeniyle stokların değerlemesinde birden fazla yöntemin kullanılabileceği görüşünde olanlar da vardır.

VUK'nun 275.maddesinin ikinci fıkrasında, mükelleflerin imal ettikleri emtianın maliyet bedellerini birinci fıkradan sayılan unsurları ihtiva etmek şartıyla diledikleri gibi tespit edebilecekleri hükmüne yer verilmiştir. Bu nedenle yu-

karıda belirtilen yöntemlerin dışındaki yöntemlerinde kullanılması vergi hukuku açısından mümkündür. Ancak bahis konusu bu değerlendirme yöntemlerinin kullanılabilmesi değerlendirme sonuçlarının Vergi Usul Kanununun değerlendirme hükümlerine göre düzeltilmesini gerektirmektedir. Bu durumda maliyet unsurlarının gerçek tutarları üzerinden maliyetlerin belirlenmesi gerektiğinden, maliyet hesaplama dönemlerinde, fiili maliyetlerle, önceden saptanan maliyetler arasındaki olumlu ya da olumsuz farkların (sapmaların) kabul edilebilir ölçülerle dönem sonu stoklara ve satılan malların maliyetlerine aktarılması gerekir. Bu husus, sapmaları işletmenin maliyet dağılımında esas aldığı anahtara göre stoklar ile satılan malın maliyeti arasında dağıtılarak sağlanabilir.

V-SONUÇ

Vergi uygulamasında bilinen stok değerlendirme yöntemleri FIFO (ilk giren ilk çıkar) ağırlıklı ortalama maliyet, hareketli ağırlıklı ortalama maliyet gibi yöntemlerdir. Bunların yanı sıra 4008 sayılı yasa ile de 1996 yılından geçerli olmak üzere LIFO (son giren ilk çıkar) yöntemi ile de stok maliyetlerinin saptanabileceği hususu uygulamaya girmiştir.

SPK mevzuatına göre kısmen özel siparişlerin olması veya başlı başına maliyetlerin saptanması için gerekli kalemlerin bulunması halinde bunlara özgü olarak yukarıda belirttiğimiz stok değerlendirme yöntemlerine ilaveten özel sipariş maliyet yöntemi de uygulanabilir.

Uluslararası muhasebe standartlarında yukarıda belirttiğimiz stok değerlendirme yöntemlerine ek olarak NIFO Next in, First Out (Gelecek olan, ilk çıkar) ve Latest purchase price (En son alış fiyatı) yöntemleri mevcuttur. Tarihi maliyet esasına uygun olmayan bu yöntemler uluslararası muhasebe standartlarının bir iç çelişkisi olarak değerlendirilebilir. Ancak bu yöntemlerin de stok değerlendirme yöntemleri olarak kullanılabilmesi, nitelikleri itibarıyla kıymetten düşmeye müsait ve demode olma süreci kısa olan stok türleri için tarihi maliyetlerin net gerçekleşebilir değerlerden düşük olamayacağı varsayımıyla hüküm altına alınmıştır. Diğer bir tanımlamayla bu yöntemler stok değerlendirme yöntemlerinde esas alınacak tarihi maliyet ve net gerçekleşebilir değerden düşük olanının esas alınması yerine muhtemel alış maliyetlerini esas alarak bir anlamda net gerçekleşebilir değeri değerlendirme ölçüsü olarak doğrudan kabul etmektedir.

UMS'da yer alan bir diğer stok değerlendirme yöntemi olan belirli mamüllerin izlenmesi yöntemine vergi mevzuatımızda yer verilmemiş olmakla birlikte SPK mevzuatında bu paralelde özel sipariş maliyet yöntemi yer almaktadır.

Vergi Usul Kanununda bazı istisnalar hariç işletmelerin stoklarını maliyet bedelinin altında değerleyemeyecekleri konusunda yasaklayıcı hükümler olduğu halde, Türk Ticaret Kanunu'na göre, değerlemenin daha serbestçe yapılması mümkündür. TTK' nun 75.maddesinde işletmelerin "Aktiflerini en çok bilançolarının işletme için haiz oldukları değer üzerinden" değerleyebileceklerine ilişkin hüküm vardır. Sermaye şirketleri ise "en fazla maliyet değerleri üzerinden" değerleyebilirler (TTK mad.460-461) Başka bir ifadeyle sermaye şirketlerinin aktif kıymetlerini maliyet veya piyasa değerinden düşük olanı ile değerlendirme yöntemini uygulayacakları söylenebilir. Sermaye şirketleri için getirilen sınırlamanın amacı, şirket ortaklarının ve üçüncü şahısların haklarını korumak olmalıdır.

Vergi Usul Kanunundaki sınırlamaların amacı, vergi güvenliğini ve eşitliğini sağlamak olduğuna göre, işletmeler bilançolarını TTK hükümlerine uygun olarak düzenleseler dahi vergi beyannamelerinin düzenlenmesinde VUK'nun değerlemeye ilişkin hükümlerine uymak vergi hukuku açısından kabul edilen stok değerlendirme yöntemlerini kullanarak stoklarını değerlemek zorundadırlar. Ayrıca mükellefler bilançolarını ve diğer mali tablolarını Tek Düzen Hesap Planına göre düzenlemek durumundadırlar.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- 1- Kazım METİN-Hüseyin YALÇIN, İşletmeye Dahil İktisadi Kıymetleri Değerleme, Klavuz Yayınları, 1996
- 2- Kazım YILMAZ, VUK GVK KVK açısından DEĞERLEME, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayını, İstanbul 1997
- 3- Maliye Hesap Uzmanları Derneği, DENETİM İlke ve Esasları, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayını, 1999
- 4- M. Ali ÖZVER, Stok Değerleme Yöntemleri Maliyet Bedeli ve LİFO, Yaklaşım, Sayı:88 Nisan 2000
- 5- Masum TÜRKER, Stoklarda Değerleme,Yaklaşım, Sayı:62 Şubat 1998
- 6- Murat TOKMAKKAYA, Emtia Değerlemesi,Vergi Dünyası, Sayı:220 Aralık 1999
- 7- Prof.Dr.Orhan SEVİLENGÜL, Genel Muhasebe, Gazi Kitabevi, 1997
- 8- Oktay UĞUR, Lifo Sıvılaşması, Vergi Dünyası, Sayı:225 Mayıs 2000
- 9- Prof.Dr.Ömer LALİK, Envanter, Bilim Yayınları, Ankara, 1986
- 10- Dr.Öztin AKGÜÇ, Mali Tablolar Analizi, Muhasebe Enstitüsü Yayın No:64 Muhasebe Enstitüsü Eğitim ve Araştırma Vakfı Yayın No:16
- 11- Safiye ÖNGEN, Vergi Muhasebesi,Yaklaşım Yayınları.Ankara-2000
- 12- Sakıp ŞEKER, Dönem Sonu İşlemleri; Yaklaşım Yayınları, 4.cilt.
- 13- Şeref DEMİR, US GAAP IAS ve Muhasebe Sistemimizde Stok Değerleme Ölçü ve Yöntemleri,Yaklaşım Sayı:93 Eylül 2000
- 14- Yılmaz ÖZBALCI, Vergi Usul Kanunu Yorum ve Açıklamaları, Oluş Yayıncılık, Ankara-Ekim 98

KANUNLAR

-Gelir Vergisi Kanunu